

*Püsök Sarolta*¹:

A megbékélés józsefi paradigmája²

Abstract. The Paradigm of Reconciliation Seen at Joseph.

The origin of unrest. The first part of the present study examines the origin of violence. In the biblical vision of the Paradise the lion does not harm anyone and the power and justice do not extinguish peace.

However, the earthly interpretation of justice, that of the mankind is mistaken, thus control and power have become a constant source of conflict. The greed for power over others destroys peace. The study presents the train of thought on violence and peace from the book *Exclusion and Embrace* written by Miroslav Volf. The presented work writes openly about the distortions of the human interpretation of justice. In Volf's book *Christ's Kingdom of peace* that has to come is deemed true but the author raises the question that until the promises will be fulfilled what does remain for His followers to do. Volf also asks whether the earthly life of the people is related to Christ and if yes, how does this bond manifest itself.

Humanity has already come up different ideas to overcome violence, the modernists put their hope into the intellect, others thought that the universal peace between religions would put everything right, but the dreadful events of the 20th century showed wrong all the ideologically implemented attempts to establish peace. The only possible solution that remains is *imitatio Christi*.

Reliance on God and its power to make peace. The second part of the study highlights one of the Old Testament paradigms of the pious believer's conduct on the subject of violence and reconciliation.

¹ Egyetemi docens a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző és Zeneművészeti Karán, E-mail: pusoksarolta@gmail.com

² A Református Tanárképző Kar által 2019. 03. 27–29. között megszervezett OLTT-konferencián elhangzott előadás írott változata.

The biblical stories carry timeless messages, behavioral patterns, archetypes which are worth analyzing so that evil cannot be repeated, to stop transmitting bad schemes and empower the functional ones through biblical examples.

Joseph's story unfolds from an ancient experience, from the fact that if someone is chosen it will result in the peers' envy and hatred. The continuation of the story is conventional, in the sense that there are almost lawful manifestations of human evil, the brothers endanger Joseph and remove him by force. The really exciting part unfolds in the end, when Joseph acts atypically, breaking the chain of violence, responding with forgiveness instead of revenge.

He explains: You intended to harm me, but God intended it for good (Genesis 50:20). He understood that everything is part of God's providence, including what was painful, what he did not agree with, or what he did not understand at all. Joseph's first great realization is that the absolute forgiveness belongs to God alone, who is the one who sees through the events of the world, and finally Joseph realizes that only those can have a future who do not cling to the grievances of the past but is open and ready for new duties.

Keywords: envy, hatred, faith in providence, reconciliation, Joseph, Miroslav Volf, Thomas Mann

Bevezető gondolatok

A továbbképző konferencia előkészítésének még nagyon képlékeny szakaszában kiderült, hogy az előadók között lesznek egyháztörténészek, lesz, aki pszichológiai szempontból közelíti meg a kérdést, és aki a tematika etikai vonzataira világít rá. A biblikus kollégák jelenléte akkor még nem volt egyértelmű, de mindentől függetlenül az első gondolatom a meghirdetett témakörrel kapcsolatosan a megbékélés józsefi paradigmája volt, s közelebbről a József-történeteknek az a központi üzenete, amelyet személyesen is életem egyik vezérigéjének tekintek, jelesül: „*Ti gonoszt gondoltatok ellenem, de az Úr jóra kívánta azt fordítani*” (1Móz 50,20). Szakmai körökben előfordul, hogy rendszeres teológusként szalonképtelen bibliai szakaszokat boncolgatni, de egy magyar református lelkésztovábbképzőn remélhetőleg megbocsátják ezt a „kis kilengést”. A konferenciát nyitó bemutatkozások, illetve elvárások rendjén elhangzott, hogy a megbékélés történelmi, társadalmi vetületei mellett többen a személyközi kapcsolatokra vonatkozó támpontokra

kíváncsiak. Az ilyen irányú érdeklődés szempontjából a bibliai történetek mindenkor kitűnő példákat kínáltak. Érdemes odafigyelni a neves kolozsvári teológus tanácsára, aki lényegesnek tartja, hogy „*a bibliai személyekhez fűződő eseményeket általában viszonytörténetekként értsük meg, s ez sajátosan érvényes ezekre a történetekre. Mindazt, ami itt történik, a személyek egymáshoz való viszonyulása alakítja.*”³ Az alábbi tanulmány elvezet a József-történetekhez, de azt megelőzően az erőszak eredetét vizsgálja, azt a félreértelmezett igazságot, amely az emberi hatalomvágyból fakad, és nyomában viszály dúl. A békétlenség okainak feltárása elsősorban Miroslav Volf a megbékélésnek szentelt nagyszerű könyvére, az *Ölelés és kirekesztés* gondolatmenetére épül.⁴

A békétlenség csirája

A egyházi alkalmazottaknak szinte naponta része lehet abban a kiváltságban, hogy a világ egyik legszebb köszöneti módját használhatják, hiszen a legtöbbször „Békesség Istentől!”-t vagy „Áldás, békesség!”-et köszönnek. Miközben elhangzik ez a csodaszép kívánság, talán tudatosul az az alapvető emberi tapasztalat, hogy a világ tele van békétlenséggel, és az ebből a hiányból fakadó konfliktusokkal, viszályokkal. Pedig a béke megvalósításának ismerjük a titkát is, elég volna a tízparancsolat foglatát, keretszavait betartani, komolyan venni az Isten egyedüli, mindenek feletti hatalmára vonatkozó első kérdést, és a második kőtábláról a tizedik parancsolatot, amely minden kívánságot, irigységet a csirájában próbál elmentseni.

A *hatalomvágy* és *kívánság* maró vitriolként semmisítik meg a békét. A kortárs német író alábbi megállapítása keserű, de sajnos valóság-hű tükör: „*Akár tetszik, akár nem, ez nem kivétel, hanem szabály, az emberek elpusztítják azt, amit gyűlölnek, és legfőképpen azt gyűlölik, ami vetélytársként lép föl tulajdon felségterületükön.*”⁵ Kívánság, birtoklási és hatalomvágy nyomán pusztítás, rombolás tolu.

³ KOZMA Zsolt: *Megbocsátás*, in: BODÓ Sára – HORSÁI Ede (szerk.): „*Hiszek az Ige diadalmas erejében!*” – *Tanulmányok Fekete Károly 60. születésnapja alkalmából*, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen, 2020. 41. (Acta. Debreceni teológiai tanulmányok 14.)

⁴ MIROSLAV VOLF: *Ölelés és kirekesztés*, Harmat, Budapest, 2001.

⁵ VOLF: *Ölelés és kirekesztés*, 286. (a fenti idézet eredeti forrása: Hans Magnus ENZENSBERGER: *Aussichten auf den Bürgerkrieg*, Suhrkamp, Frankfurt, 1993. 11.)

Az alábbiakban néhány szépirodalmi példát is segítségül hívunk teológiai alapigazságok szemléletesebb érzékeltetésére, ugyanis vannak olyan irodalmi művek, amelyeket érdemes volna nemcsak kötelező olvasmánnyá, hanem afféle kötelező segédanyaggá tenni a teológiai gondolatok közvetítőinek. Bulgakovnak *A Mester és Margarita* című műve ilyennek tekinthető, Miroslav Volf is ezt teszi, amikor könyvének felvezetőjében a fenti regény segítségével állítja szembe egymással az isteni igazságot a földi, erőszaktól átítatott igazságértelmezéssel. A regényben Pilátus megkérdi Jézustól, hogy: „*És eljő az igazság országa?*”, mire Jesua határozottan feleli: „*Eljő, hegemon*”, de Pilátus vérmesen tiltakozik, azt üvölti: „*Sose jön el!*” A római helytartó számára Jézus akkor lesz igazán irritáló, amikor arra a kérdésére, hogy nyilatkozott-e a császárról, a következő választ adja: „*Többek közt azt mondtam..., hogy minden hatalom erőszakot tesz az embereken, és eljövend az idő, amikor nem lesz császár, sem semmiféle más központi hatalom. Az emberiség az igazság és a méltányosság birodalmába jut, ahol már semmiféle hatalomra nem lesz szükség.*”⁶ Pilátus világában a császár hatalma, kardja teremti meg az igazságot és méltányosságot, ezért elfogadhatatlannak tartja azt a jézusi országot, amelyben az igazság és méltányosság a császári kard helyett bontakozik ki. Nemcsak Pilátust, de általában az embergondolkodását és cselekvési rendszerét annyira meghatározza a kard, az erőszak, a harc, hogy nehéz elképzelni más alternatívát. Az erőszakmentességnek már a víziójához is gyermeki ártatlanság szükséges. Ezzel kapcsolatban elgondolkodtató az az élménybeszámoló, amely egyik vidéki iskola elemi osztályának meglátogatása során történeteket írja le. A tanfelügyelő megkérdezte a gyerekeket, hogy milyen állatot juttat eszükbe a teremtéstörténet. A kérdező, sok más felnőttözhöz hasonlóan, a kígyóra gondolt, de a választ adó kisgyerek az oroszánra hivatkozott, s meg is indokolta azzal, hogy a Paradicsomban az oroszán nem árt a többieknek. A gyermeki lélek ráérezett arra, hogy ott kezdődik a menynek birodalma, ahol az állatok királya, az erő és hatalom megtestesítője nem kelt félelmet, nem tör mások életére, hanem békén hagyja a többieket.⁷ A paradicsomi állapot képét azonban újra és újra elhomályosítják a földi pokol árnyékai. Miroslav Volfot, a Yale Egyetem horvát származású professzorát érzelmileg személyesen is érintették a jugoszláv

⁶ Mihail BULGAKOV: *A Mester és Margarita*, ford. Szöllősy Klára, Európa, Budapest, 1981. 38.

⁷ KORZENSZKY Richárd: *Ki vagy te? Kicsoda az ember? Kik a többiek?*, in: KELEMENNÉ FARKAS Márta (szerk.): *Támasz és talpkő – Tanulmányok az erkölcsan tanításához*, Kálvin Kiadó, Budapest, 1995. 11–21. 17.

háború áldozatainak szenvedései, aggódva állapítja meg és kérdezi: „*Ördögi körben kerengünk: a vetélkedő igazságok és igazságosságok erőszakot szülnék, és az erőszak az elkövetők igazságát és méltányosságát emeli trónra. Hogy elkerüljük az ördögi körforgást, vajon nem kellene magunkévá tennünk azt az eszmét, amely miatt Bulgakov Jézusát megfeszítették?*”⁸ Kérdésfelvetését beszédes tényekkel támasztja alá: „...*az újabb statisztikák szerint az országok percenként 1,8 millió dollárt költenek fegyverekre, miközben óránként 1500 gyermek hal éhen. A népesség rohamos növekedése, a források rohamos csökkenése, a munkanélküliség, a tömeges nyomornegyedekbe költözés és a hiányzó oktatás egyre erőteljesebben mélyíti földgolyónk megannyi társadalmi szakadékát, és készíti elő a terepet az újabb Ruandák és Boszniaák számára.*”⁹ A fenti tényeket nem lehet a végtelenségig a szőnyeg alá söpörni, tabuként kezelni. Jelenleg pl. a migránskérdés felerősödése sürget válaszokat, persze nem demagóg szövegeket, pro és kontra érveket, amelyek a feltétel nélküli befogadás és hathatós helyi segítség általi otthontartás között helyezkednek el, de adósok maradnak azzal a válasszal, hogy ezért ki mekkora személyes áldozatot kész hozni, hogy a hangzatos nagy tetteket milyen kis lépésekre lebontva valósítaná meg. Volf alábbi kérdésfelvetése is őszinte, célravezető színvallást sürget:

*„Ilyen világban a kérdés nem az, hogy vajon az igazság és a méltányosság uralmának – Isten uralmának – kell-e a császár uralmát felváltania. Fel kell – minél előbb. A mi kérdésünk azonban az, hogy mi módon kell élnünk a császár hatalma alatt, amikor nem az igazság és a méltányosság uralkodik. Van-e a megfeszített Messiásnak valamely köze életünkhöz, amelyet a féligazságok és az eltorzított igazságok világában élünk?”*¹⁰

Volf felveti a lehetőségét annak is, ami a történelem során már annyiszor megtörtént, hogy az együttérző, szenvedő Krisztus helyett a *Jelenések könyvének* félreértett, fehér lovon ülő Urát választják. Jézus korában pl. a zelóták csoportja volt híres arról, hogy harcos, a földi békét erőszakkal is elhozó Messiásra vártak.¹¹ A békekeresés és teremtés két másik lehetőségét is bemutatja, de egyúttal rámutat tévút mivoltukra is. Az egyik ilyen

⁸ VOLF: *Ölelés és kirekesztés*, 281.

⁹ Uo. (Kennedy nyomán)

¹⁰ Uo., 282.

¹¹ Everett FERGUSON: *A keresztyénség bölcsője*, Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 446–447.

sikertelen elképzelés a modernisták részéről az erőszak ész általi felszámolásának naiv babonája. Kant és az utána következő nemzedék a civilizáció látványos, új vívmányainak első évtizedeiben hittek abban, hogy a *homo faber* egyre bonyolultabb alkotásaival egyenes arányban csökken a barbár, vad erőszak jelenléte a társadalomban. A 20. század megérző eseményeinek a sora teljesen rácaffolt erre az elgondolásra. Pl. Hans Peter Dürr *Obszönitüt und Gewalt (Obszcnitäs és erőszak, A civilizációs folyamat mítosza* c. sorozat) című műve számos érvet sorakoztat fel annak alátámasztására, hogy az agresszió és a kegyetlenség nem csökkent a modern társadalmakban.¹² Baumann a 20. sz. bűnös folyamatainak kiindulópontjaként a „bürokratikus kultúrát” nevezi meg: „... *az instrumentális racionalitás szelleme, és ennek modern, bürokratikus formája, az intézményesítés, nemcsak eleve lehetővé tette, hanem elsődlegesen »észszerűnek« is tüntette fel a holocaust-jellegű megoldásokat, és ezek alkalmazását valószínűvé tette...*”¹³ Az előzőhöz hasonlít Hannah Arendt megállapítása is: „*minél inkább bürokratizálódik a közélet, annál nagyobb vonzereje lesz az erőszaknak.*”¹⁴

A másik szinte utópisztikus békekeresés a vallások isteneinek a kibékítése egymással. Hans Küng munkássága a legismertebb e tekintetben. A *Világvallások etikája* c. könyvének alaptézise – „*nincs világbéke vallásbéke nélkül*”¹⁵ – lehet, hogy fájdalmasan igaz, de ez még nem jelenti azt, hogy ténylegesen esély volna a megbékélésre, ameddig az istenek mögött dühödt emberek állnak.

Volf végül visszatér a kezdeti javaslatához, a szenvedő Messiáshoz, akinek a követezése még a béketeremtés egyéb módozatainak sziszüphoszi munkájánál is nehezebb, de mégis az egyetlen valós esély. A kőhengerítés nehéz:

„... Azonban mégis könnyebb, mint a megfeszített Messiás nyomdokaiba lépve viselni kinek-kinek a maga keresztjét. Márpedig erre szólítja fel Jézus Krisztus a keresztyéneket. *Isten ítéletének bizonyosságában és Isten jelenlététől támogatva meg kell törniük az erőszak körforgását azzal, hogy nem engedik, hogy úrrá legyen*

¹² VOLF: *Ölélés és kirekesztés*, 285.

¹³ Uo., 286. (Eredeti idézet helye: Zygmunt BAUMANN: *Modernity and the Holocaust*, Cornell University Press, Ithaca, 1989. 17.)

¹⁴ Uo., 285. (Eredeti idézet helye: Hannah ARENDT: *On violence*, Harcourt, Brace & World, New York, 1970. 81.)

¹⁵ Hans KÜNG: *Világvallások etikája*, Egyházforum, Budapest, 1994. 140.

*rajtuk a bosszú önkéntessége... De a megtorlás megszenvedett elutasítása elhíntheti a magot, melyből a pünkösti béke gyöngye hajtása kikelhet: a különböző kulturális terekből jövő emberek békében egybegyűlhetnek, és osztozhatnak egymás javaiban.*¹⁶

Az Istenre hagyatkozás béketeremtő ereje

A fenti evangéliumi gondolatok hallatán senki ne gondolja, hogy a cím megtévesztő volt, és a beigért József-történet vizsgálata elmarad. Nem marad el, csakhogy érdemes az Újszövetség irányából megközelíteni ezt a nagyszerű történetesort, amelynek az üzenetei ebből a nézetből méginkább kibomlanak. Thomas Mann¹⁷ is úgy ihlette meg ez az ősrégi, származása révén is sajátjának vallott történet, hogy közben már ismerte a megérkezett, és váltságművét véghezvitt Krisztust. Nem lehet nem észrevenni a párhuzamokat a két élettörténet között (T. Mann négykötetes regényében méginkább). Józsefet és Jézust egyaránt szereti az Atyja, mindkettőt gyűlölik a testvérek/kortársak, József is három napig vesztegel a veremben, amelyre követ hengerítettek, később a Potifárné miatti vádakra némán hallgat, mint a bárány, amelyik néma az őt nyírók előtt. Thomas Mann a bibliai alapszöveget mítoszként kezeli, s olyan értelemben igaza is van, hogy üzenethordozó jellege korokon átívelő és bizonyos viselkedésminták, prototípusok őrzője, amelyeket minden nemzedéknek érdemes ízlelgetni, a maga helyzetére értelmezni, levonni a tanulságokat, hogy a rossz ne ismétlődhessen, de a jót átvegyék, lemásolják.

A történet kiindulópontja egy klasszikus, minden nemzedékben jelenlevő alaptextus, azaz a *különbnek, a kiválasztottnak az irigylése, gyűlölete*. A szövegelemzések általában kiemelik azt a tényt, hogy maga József is hozzájárult a testvérek gyűlöletének a felszításához azzal, hogy egyáltalán nem érzékelt a bennük lejátszódó folyamatot, s úgymond „olajat öntött a tűzre”. Cseri Kálmán „*éretlennnek*” nevezi az ifjú Józsefet, akinek nem feltétlenül kellett volna magára öltenie és hordania az atyai szeretetből, a szeretett feleség iránti ragaszkodásból származó cifra ruhákat, miközben a többiek darócban dolgoztak. Nem feltétlenül kellett volna apját a testvérek minden viselt dolgáról informálnia. Az elhívástörténetként is értelmezhető álomlátást pedig egyáltalán nem kellett volna idejekorán

¹⁶ VOLF: *Ölélés és kirekesztés*, 313. („*Ez a szikla a béke*” – idézi Enzensbergert a béketeremtési kísérletek kapcsán.)

¹⁷ Thomas MANN: *József és testvérei III-IV.*, ford. Sárközi György, Magyar Helikon, Budapest, 1968.

megosztania velük.¹⁸ Érdekes párhuzam, amit a megbékéléssel foglalkozó interdiszciplináris konferencián a 20. század történelmét kutatók ismertettek, rámutattak néhány öreg történelmi hibára, amelyek oda vezettek, hogy az első adandó alkalommal hasonló módon bánjanak el a magyarokkal más nemzetek. Az idős kortársak közül még többen emlékeznek rá, hogy mennyi tragédiát lehetett volna elkerülni azzal, ha pl. a második bécsi döntést követően senki nem kérkedett volna. Az emberközi kapcsolatokban egyéni szinten is konfliktusszítók, ha a felek nem eléggé körültekintőek, együttérzőek, ha „akasztott ember házában kötelet emlegetnek”, ha tudatosan vagy csak éretlenségből fakadóan kíméletlenül szembesítik a másik embert saját kiválóságukkal, különb mivoltukkal. József nem vigyáz arra, hogy testvéreiben micsoda keserűséget ébreszt a saját kiváltságainak és kiválóságának megmutatásával.

József élettörténetének a folytatása is tanulságos. Aki megmentette az életét, annak a házában hamarosan hamis váddal illetik, akinek az álmait megfejtette a börtönben, teljesen elfeledkezik az álomfejtőről. A történet igazán izgalmassá akkor válik, amikor ismét megbecsült pozícióba kerül. Viselkedése már abban a pillanatban példaértékű, amikor a Fáraó álmának megfejtését nem önérdemnek tekinti, hanem Istene dicsőségét öregbíti, mert rá hivatkozik. Az ország második embereként egy napon rádöbben, hogy saját testvérei, majdnem gyilkosai, jöttek hozzá segítségül. Tudjuk ugyan, hogy nem csupán az Újszövetség inti az embert csendességre, indulatainak kordában tartására, hanem már az ószövetségi törvény úgy rendelkezik, hogy senki ne álljon bosszút, mert Isten maga hozza az ítéletet, „*Enyém a bosszúállás, én megfizetek, ezt mondja az Úr*” (3Móz 19,18, Mt 5,39, 5Móz 32,35), mégis rendhagyó, hogy az ököljog korában valaki ennyire komolyan veszi Isten intését. Ne felejtjük el, hogy mindez egy olyan korszakban játszódik, amikor a „szemet szemért, fogat fogért” törvénye értelmében az a nagy kérdés, hogy ki üt hamarabb. Persze ezt a törvényt sem szabad félreérteni, nem a brutalitásra ösztönöz, hanem ellenkezőleg, a mértéktelen, túlzó visszafizetés elkerülése végett szabályozza, hogy hasonló mértékben szabad csak elégtételt venni valakitől. Józsefnek egy ilyen korban sikerül egyáltalán nem ökölbe szorítania a kezét. Mi lehet az oka? Egyszerűen az, hogy más szinten rendezi az ügyeit, közvetlenül Isten elé viszi bánatát, szenvedését, és sikerül letennie. Megértette, *hogy Isten gondviselő munkájának része minden*, az is, ami fájdalmas, az is, amivel nem ért egyet, vagy amit egyáltalán nem is ért. Ezzel kapcsolatban mondja a II. H. H., hogy Istennek számos eszköze van, amelyeket nem véletlenül használ:

¹⁸ CSERI Kálmán: *József*, Harmat, Budapest, 2018. 40–43.

„Ugyanakkor nem vetjük meg és nem tartjuk haszontalanoknak azokat az eszközöket, amelyek által az isteni gondviselés működik, hanem azt tanítjuk, hogy éppen azért kell alkalmaznunk azokat, mert Isten ígéje ajánlja nekünk... Ágoston is így szól: »Ami a balgatagok szemében véletlennek tűnik a természet rendjében, az egyedül az ő ígéje által lesz, mert az ő parancsára történik.« Így, noha pusztán véletlennek tűnt, hogy Saul találkozott Sámuel prófétával, amikor atyja szamarait kereste, de az Úr már korábban megmondotta a prófétának: Holnap egy embert küldök hozzád a Benjámín törzsből stb. (1Sám 9,16)¹⁹

A bibliai József-történet a fenti hitvallásba foglalt teológiai igazságnak, az isteni gondviselésről vallott hittételnek az egyik hivatkozási alapja. A történet kiindulópontja, a kiválasztott mivolt által keltett irigység, és a folytatás, a testvéreken elhatalmasodó gyűlöletből fakadó gáztettek sajnos szokványosak, szinte törvényszerűek a bűn rabságában élő ember részéről. Az igazi fordulópontot József atipikus viselkedése jelenti, amivel képes megszakítani a bosszúállás láncolatát. Világos, hogy ehhez a tettehez, pontosabban a nem cselekvéshez, a visszaütés megtagadásához sokkal hatalmasabb erőre van szükség, mint a visszavágáshoz. Az ilyen béketeremtő magatartásforma csakis úgy lehetséges, ha az érintett képes túllátni saját sérelmein, és észrevenni az isteni világterv emberileg nem minden részletében értelmezhető, de biztos jelenlétét az eseményekben. „A bibliai József-történet igazolja a zsidó, illetve keresztény hit egyik legfőbb alaptételét, hogy az Istenben hívőknek minden a javukra válik. József-története Isten emberi sorsokat irányító, rejtett működését mutatja be, amely az egyéni tervekre hatást gyakorol, és a rossz és igazságtalan tettekből is tud jót kihozni.”²⁰ A történet azért is ikonikus a zsidó-keresztény hagyományban, mert az üdvtörténet egyik kiemelt eseménye, ugyanis Isten ily módon menti meg a kiválasztott egyén engedelmessége révén a kiválasztott közösséget. József jól végződő egyiptomi kálváriája által teljesülhet az Ábrahámnak adott ígéret, menekülhet meg az éhhaláltól a választott nép. A történet alapján „...világos, hogy Isten nem csupán József személyes sorsát, és nem csupán a Jákób családjának megmaradását munkálta, hanem »sok nép életét is«.”²¹

¹⁹ BULLINGER Henrik: *A Második Helvét Hitvallás*, ford. Buzogány Dezső, Kálvin Kiadó, Budapest, 2017, VI. fejezet. 49.

²⁰ BODNÁR Dániel: *Thomas Mann: József és testvérei*, in: Magyar Kurír, 2018. szeptember 2. <https://www.magyarkurir.hu/hirek/thomas-mann-jozsef-es-testverei> (utolsó megtekintés: 2020. jan. 30.)

²¹ KOZMA Zsolt: *Az erőszaktól a megbocsátásig – Testvértörténetek Mózes első könyvében*, in: Uő.: *Másképpen van megírva*, Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása, Kolozsvár, 2007. 19.

„Isten csak látszólag kiszámíthatatlan, minden cselekedete mögött tudatos tervezés van. Ahhoz azonban, hogy valamit megérezzünk a Teremtő terveiből, és akarata szerint cselekedjünk, az szükséges, hogy olyan közel álljunk hozzá, ahogyan a bibliai Jákób és József állt, a Szentírás szerint és Thomas Mann ironikus, de egyúttal mély katarzist kiváltó, monumentális regényeposzában is.”²² A béketeremtés korábban felsorakoztatott emberi próbálkozásainak kudarca borítékolható, hiszen szükségszerű a kudarc, ha mindez Isten nélküli, merő emberi próbálkozás. A józsefi paradigma bemutatja a béketeremtés egyetlen hathatós alternatíváját, azt az esetet, amikor az ember képes előbb megbékélni Istennel, teljesen ráhagyatkozni és hagyni, hogy Ő legyen a történet főszereplője. A jelenbe átültetve a kérdést, számolni kell azzal, hogy az erőszakos cselekmények, a meghökkentő emberi szörnytetek láncolata nem fékezhető meg Isten nélkül. Az Isten–ember kapcsolatnak nem kedvezett sem a felvilágosodás kora óta egyre erősödő liberalizmus, sem a vasfüggöny innenső oldalán hirdetett hivatalos ideológia, a történelmi materializmus. Az egyházak egyik legnagyobb kihívása ma, hogy miként tolmácsolják az Isteni üzenetet, hiszen a Szentírás megszegetlen kenyér sokak számára, sőt, ha nem körültekintően közelítenek vele, akkor olyanként hat, mint egy kő, amelytől önkéntelenül elhúzódik az ember, ha úgy véli, hogy menten fejbe fogják verni. Érdeemes a történelmi jó példákból okulni. Ilyen kincs a magyar reformátusság számára Szikszai György imádságos könyve, amelynek főként a tematikus tanításai évszázadokon át jellemformáló erőként hatottak. Azokban a gyülekezetekben, amelyekben kimutathatóan ma is használatban vannak az öreg Szikszai rongyosra olvasott példányai, az emberek egymáshoz való viszonyulása is feltűnően irénikusabb az átlagoshoz mérten. *A keresztyén embernek imádkozni kell, mikor gyalázzák, rágalmazzák, szidalmazzák* című fejezetben a következőket írja: „Amint minden egyéb keserves dolgot is az Isten bocsát ránk, úgy a rágalmazó és szidalmazó nyelveket is az Isten bocsátja ránk. Nem indít ugyan ő senkit arra, hogy gyalázzon, szidalmazzon, mert semmi rossznak szerzője nem lehet, de bizonyos, hogy az ő titkos keze és igazgatása munkálkodik abban is.”²³ Példaként többek között a József esetére is hivatkozik. Szikszait az teszi hitelessé, hogy a leírtak nem holmi papi frázisok, hanem a saját életének kőkemény tapasztalatain átszűrt igazságok. A Biblia után egyik legnépszerűbb magyar kegyességi iratként számontartott könyvét abban az esztendőben írta, amikor termékeny makói lelkészi

²² BODNÁR: *Thomas Mann*.

²³ SZIKSZAI György: *Keresztyéni tanítások és imádságok*, Kálvin Kiadó, Budapest, (1786) 2014. 323.

munkáját követően félreértések és rosszindulatú rágalmozások nyomán egy évig munkanélküliként tengődik, mert a papmarasztás törvénye folytán elküldi a hálátlan közösség. Mintegy önmagát is buzdítja: „*Teljességgel kerülöd a bosszúállást, ha módod volna is rá, meg-gondolva nemcsak azt, hogy Isten a bosszúállást egyáltalán megtiltotta, hanem azt is, hogy gyalázóid és szidalmazóid, elég nagy ártalmat és büntetést szereznek maguknak, mikor magukat Isten előtt gyűlöletessé teszik, és az ő büntetése alá vetik magukat. Elég az nekik, ha te nem bántod is őket.*”²⁴ Saját életében is képes az önmegtartóztatásra, eltekint a bosszútól, helyette a szenvedéséből fakadó felhajtóerőt és a felszabadult időt az évszázadok múlva is értékes tanítások és imák megfogalmazására használja, aztán saját életében is bekövetkezik a világgal történő megbékélés, a rehabilitáció a debreceni évei alatt.

A különféle vallások elemeinek szinkretista módon történő összekeverése nélkül, érdemes elgondolkodni azokon a vallásközi párhuzamokon, amelyek szinte minden nagy világvallásban tetten érhetőek, legalábbis az illető vallás nemesebb, felsőbb szintjein. A távol-keleti vallásokban a *tao* fogalma valami hasonló belső ráhangolódást, ráhagyatkozást jelent, ellenállás, árral szembenelő magatartás helyett az áramvonalas haladást jelenti.²⁵ Az iszlám kifejezés maga is kapcsolatban áll az isteni hatalommal történő megbékéléssel, mert a *szalam* gyökből származik, amelynek a jelentéstartalma magába foglalja a békét, ráhagyatkozást, belenyugvást.²⁶

Józsefnek hosszú ideje volt a dolgok ilyenyszerű értelmezésére, és jó döntést hozott. Testvéreinek is hagy némi időt, bár szinte büntetésként élük meg azt a rövid, de végtelennek tűnő időszakot, amikor „játszik velük”, és apjuk, valamint édes testvérük látását provokálja ki tőlük. A valóságban azonban ez nem a büntetés, hanem a bűnbánat ideje, lehetőség arra, hogy az irigy, gyilkos gondolatok helyett a szolidaritás, a legkisebb testvér (a szintén kiváltságos Benjámin) iránti felelősségvállalás és az egykori gaztett megbánása bekövetkezzen, mert ahogyan Christoph Klein fogalmaz: „...*mindaddig, amíg a bűnös az igazságtalanság alapmagatartásában – itt a gyűlöletben és irigységben – megmarad, az igazságtalanság potenciálisan él, és időről időre feltörhet. Ilyenkor azonban a konfliktust valójában nem küzdötték le, és semmi sem változott meg.*”²⁷

²⁴ SZIKSZAI: *Keresztyéni tanítások*, 325.

²⁵ PÜSÖK Sarolta: *Vallások, mítoszok és vallásfilozófiai irányzatok. Vallástörténeti jegyzetek*, Bolyai Társaság – Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár, 2012. 149, 155.

²⁶ PÜSÖK: *Vallások, mítoszok*, 192.

²⁷ Christoph KLEIN: *Bosszú helyett megbocsátás – A megbékélés kultúrájának teológiai alapvetése*, Kálvin és Luther Kiadó, Budapest, 2003. 34.

A József-történetek végkifejlete feltárja, „*hogy a benne szereplő személyek miként nyertek tisztulást a szenvedés által. Jahve megmentő vezetését felismerve József megbocsát testvéreinek; de időközben a testvérei is megváltoznak – amint József vakmerő próbai nyomán egyértelműen bebizonyosodott.*”²⁸

Az erőszak vagy a bosszúmentes élet lélektani vonatkozásainak részletezése nélkül is érdemes odafigyelni arra az általánosan elfogadott alaptételre, hogy a béke, megbocsátás és megbékélés elsősorban a döntéshozóra, az áldozat szerepét odahagyó, békejobbot nyújtó sértett félre fog jótékonyan visszahatni. Visszaadja a *szabadságát*, amelyet elsősorban a jóra, a szépre, az alkotásra, kreatív életre történő felszabadításként élhet meg. József felismerte, hogy az élet értékesebb annál, semhogy bárki is leragadjon az őt ért sérelmeknél, ahelyett, hogy élje az életet, és elvégezze a rá váró feladatokat. Felismerte, hogy Isten akaratának kell érvényt szereznie ²⁹

Szebben aligha lehetne megfogalmazni a József-történet lényegét, mint Thomas Mann alábbi regényrészlete:

„Egészen úgy szóltok, mintha félnétek, és azt akarjátok, hogy bocsássak meg nektek! **Vajon olyan vagyok-e, mint Isten?**... Ha bocsánatot kértek tőlem, akkor, úgy látszik, nem értették meg igazában az egész történetet, amelyben benne élünk. Nem korhollak érte. Bizony az ember benne élhet egy történetben, amelyet nem ért. Talán így is kell lennie, és bűnös voltam, hogy mindenkor túlságosan jól tudtam, mire megy a játék. Nem hallottátok-e atyánk ajkáról, amikor megáldott, hogy csak játék volt és jelkép, ami velem történt? És vajon megemlítette-e rólatok szóló ítéletében a gonosz dolgot, amely köztetek és közöttem lejátszódott egykor? Nem, hanem hallgatott róla, **mert ő is részt vett a játékban, Isten játékában.** Az ő védelme alatt kellett gonoszságra inge-relnem benneteket, égbekiáltó értetlenségemben, de persze **Isten jóra fordította, úgy-hogy sok népnek adtam kenyeret,** és így idővel mégiscsak megértem. De ha közöttünk, emberek között, megbocsátásról van szó, akkor nekem kell tőletek bocsánatot kérnem, mert nektek kellett a gonosz szerepét játszaniatok, hogy minden így történjék. **És vajon most arra használjam Fáraó hatalmát, csak mert élhetek vele, hogy megbossz-uljam rajtatok a háromnapos áristomot a veremben, és ismét elrontsam, amit Isten jóvátett?** Ezen már aztán nevetnem kell!”³⁰

²⁸ Gerhard von RAD: *Az Ószövetség teológiája*, Osiris, Budapest, 2000. 144.

²⁹ Gerhard von RAD: *Das erste Buch Mose. Genesis*, Das Alte Testament Deutsch 2/4., Berlin, 1972. 355.

³⁰ MANN: *József és testvérei III-IV*, 976.

József első nagy felismerése, hogy az abszolút értelemben vett bocsánat egyedül Istent illeti, hiszen csak az ítéltet, aki mindennek az ismerője, az ember ehhez túl kicsi. Felismeri továbbá, hogy Isten tervei szerint működik a világ, talán kissé sarkított, ahogyan saját magát és apját *Isten játszótársáinak* tekinti, de ennél a metaforánál jobbat mégsem lehet kitalálni a predestinációs hit leírására. Nem a fátum, a sors, a vak hit passzív elszenvetésével találkozunk itt, hanem az Isten nagy világdramájában komolyan résztvevő és az újabb utasításokra készen, kíváncsian figyelő embertípussal találkozunk, akinek ideje sincs bosszúra, miközben figyelnie kell a következő feladatra. Ilyenként azt is mondhatjuk, hogy József legnagyobb felismerése a KÜLDETÉS. Ebből a küldetéstudatból fakad a testvérei iránt tanúsított elfogadó, bosszútól mentes magatartása is. Erejét nem magára, saját sérelmeinek, alantas, személyes megtorlására pazarolja, hanem valami nemes, mások felé fordulásra.

Végül pedig József felismeréseinek sorában egyértelműen kitűnik, hogy jövője csak annak lehet, aki nem ragad le a múlt sérelmeinél, hanem nyitott és kész az újabb feladatokra.

Felhasznált irodalom

- BODNÁR, Dániel: *Thomas Mann: József és testvérei*, in: Magyar Kurír, 2018. szeptember 2. <https://www.magyarkurir.hu/hirek/thomas-mann-jozsef-es-testverei> (utolsó megtekintés: 2020. jan. 30.)
- BULGAKOV, Mihail: *A Mester és Margarita*, ford. Szöllősy Klára, Európa, Budapest, 1981.
- BULLINGER, Henrik: *A Második Helvét Hitvallás*, ford. Buzogány Dezső, Kálvin Kiadó, Budapest, 2017.
- CSERI, Kálmán: *József*, Harmat, Budapest, 2018.
- FERGUSON, Everett: *A keresztyénség bölcsője*, Osiris Kiadó, Budapest, 1999.
- KLEIN, Christoph: *Bosszú helyett megbocsátás – A megbékélés kultúrájának teológiai alapvetése*, Kálvin és Luther Kiadó, Budapest, 2003.
- KOZMA, Zsolt: *Az erőszaktól a megbocsátásig – Testvértörténetek Mózes első könyvében*, in: Uő.: *Másképpen van* megírva, Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása, Kolozsvár, 2007. 9–21.

- KOZMA, Zsolt: Megbocsátás, in: Bodó Sára – Horsai Ede (szerk.): „Hiszek az Ige diadalmas erejében!” – *Tanulmányok Fekete Károly 60. születésnapja alkalmából*, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen, 2020. 37–53. (Acta. Debreceni teológiai tanulmányok 14.)
- KORZENSZKY, Richárd: *Ki vagy te? Kicsoda az ember? Kik a többiek?* in: Kelemenné Farkas Márta (szerk.): *Támasz és talpkő – Tanulmányok az erkölcsstan tanításához*, Kálvin Kiadó, Budapest, 1995. 11–21.
- KÜNG, Hans: *Világvallások etikája*, Egyházfórum, Budapest, 1994.
- MANN, Thomas: *József és testvérei III-IV.*, ford. Sárközi György, Magyar Helikon, Budapest, 1968.
- PÜSÖK, Sarolta: *Vallások, mítoszok és vallásfilozófiai irányzatok. Vallástörténeti jegyzetek*, Bolyai Társaság – Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár, 2012.
- RAD, Gerhard von: *Az Ószövetség teológiája*, Osiris, Budapest, 2000.
- RAD, Gerhard von: *Das erste Buch Mose. Genesis*, Das Alte Testament Deutsch 2/4., Berlin, 1972.
- SZIKSZAI, György: *Keresztyéni tanítások és imádságok*, Kálvin Kiadó, Budapest, (1786) 2014.
- VOLF, Miroslav: *Ölelés és kirekesztés*, Harmat, Budapest, 2001.